

Про виняткову важливість ролі Верховного Суду України свідчить і покладене на нього завдання із забезпечення єдності судової практики, однакового застосування судами законодавства України, впровадження результатів розгляду справ Європейським судом з прав людини у вітчизняне судочинство.

Зважаючи на викладене, слід констатувати, що внесення змін до процесуального законодавства стосовно обсягу повноважень найвищого судового органу істотно поліпшить якість правосуддя, сприятиме утвердженню самостійності та незалежності суддів, підвищенню ефективності судового захисту прав і свобод людини і громадянина, рівня довіри населення до судової системи.

Вкрай актуальним на сьогодні є питання законодавчого закріплення права Верховного Суду України самостійно ухвалювати

рішення про допуск до розгляду справ із підстав неоднакового застосування норм як матеріального, так і процесуального права, а також з перегляду справ у зв'язку з рішенням міжнародної судової установи. При розгляді таких справ Верховний Суд України повинен мати повноваження винести остаточне рішення по суті розгляду справи.

Звичайно, такі зміни спрямовані на утвердження верховенства права при застосуванні положень законодавства та прийняття справедливих і неупереджених судових рішень, що забезпечить стабільність судової системи в цілому.

Принцип верховенства права є одним із основних елементів захисту прав людини, його зміст пов'язаний із визначальною роллю незалежних і неупереджених судів, що діють у рамках правової системи.

Т.І. ФУЛЕЙ,

*кандидат юридичних наук
(Національна школа суддів України)*

ЗНАЧЕННЯ АВТОНОМНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ратифікувавши на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї (далі – Конвенція), Україна не лише визнала їх частиною національного законодавства України відповідно до ст. 9 Конституції України, однак також визнала «обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [1].

Таким чином, для національної правової системи стало актуальним дослідження т.зв. «автономного тлумачення» того чи іншого поняття (та терміну як імені предмету (явища) з відтінком спеціального (наукового)

його значення [2]), що використовується у Конвенції чи протоколах до неї.

Як відомо, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ або Суд) тлумачить терміни, що використовуються у Конвенції, «автономно»: це означає, що він не вважає обов'язковим для себе те значення, яке певний термін має в рамках правової системи певної держави-члена Ради Європи, що є стороною Конвенції. Зокрема, деякі обмеження у захисті права, які постають з розуміння сфери застосування цього права у державі-члені, не є застосовними до гарантованих Конвенцією прав [3].

У своєму виступі я маю за мету навести кілька найбільш показових прикладів автономного тлумачення ЄСПЛ, зокрема, по-

няття «кримінальне покарання» та показати відмінність підходів ЄСПЛ до його тлумачення та національного праворозуміння, а також зобов'язання держави, які впливають з такої різниці у підходах.

Наприклад, у справі *«Гуретка проти України»* заявник, до якого судом було накладене адміністративний арешт строком на 7 діб, скаржився на порушення його прав, серед іншого, за ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції, яка передбачає, що «[к]ожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку [...]». Основне питання у цій справі стосувалося класифікації процедури.

Уряд наполягав, що у цій справі процедура була адміністративна та що у національному законодавстві проведено чітке розмежування між кримінальним та адміністративним порушенням, зокрема, особа, визнана винною у адміністративному правопорушенні, не вважається такою, що має судимість. Окрім того, Уряд зазначив, що семиденний арешт за вчинення адміністративного правопорушення, враховуючи, що максимальне покарання могло складати 15-денний арешт, не може розцінюватися як кримінальне покарання [4, п. 53]. Однак Суд, з огляду на свою усталену прецедентну практику [5], не мав сумніву, що в силу суворості санкції дана справа за суттю є кримінальною, а адміністративне покарання фактично носило кримінальний характер з усіма гарантіями ст. 6 Конвенції, та, відповідно, й ст. 2 Протоколу № 7 до Конвенції [4, п. 55].

В іншій справі – *«Надточій проти України»* – подібне питання тлумачення провадження як «кримінального» виникло стосовно процедури притягнення до відповідальності на підставі Митного кодексу України (далі – МК). Заявник ввіз на митну територію України автомобіль, зареєстрований у Литві. Під час перетину кордону заявника було зобов'язано здійснити зворотнє вивезення цього автомобіля протягом року, і оскільки заявник цього не зробив, митниця складала протокол про порушення митних правил (ст. 113 МК) та направила справу до суду для вирішення питання щодо притягнення заявника до відповідальності за порушення

ст. 112 МК (втрата предметів, що знаходяться під митним контролем). Суд визнав заявника винним у тому, що він зворотно не вивіз автомобіль за митну територію та втратив його, на порушення ст. 112 МК. Суд постановив конфіскувати транспортний засіб, проте, оскільки місцезнаходження автомобіля було невідоме, суд згідно з п. 3 ст. 149 МК замінив конфіскацію стягненням 9833,57 грн., що становило еквівалент вартості автомобіля.

Уряд стверджував, що у цій справі заявник не виконав зобов'язання, яке покладене на нього Митним кодексом, який за своєю суттю не є карним та не належить до галузі кримінального права. Визнавши кримінально-правову суть Кримінального кодексу та Кодексу про адміністративні правопорушення (далі – КпАП), метою МК є регулювання проведення митної політики та здійснення митної справи, а тому він не є карним ані за суттю, ані за призначенням. Крім того, Уряд зазначив, що, підписавши митну декларацію, заявник добровільно взяв на себе зобов'язання здійснити вивезення спірного транспортного засобу протягом року, тому ця справа, на думку Уряду, стосувалась порушення договірної зобов'язання та відповідно застосування передбачених договором санкцій, метою яких було не покарання особи, а отримання відшкодування у розмірі суми несплачених митних зборів за товари, які ввозяться на територію України. Таким чином, Уряд зазначив, що невиконання заявником добровільно взятого на себе зобов'язання не можна кваліфікувати як кримінальний злочин у конвенційному значенні.

ЄСПЛ не погодився з позицією Уряду. На думку Суду, хоча основною метою МК кодексу дійсно є регулювання економічних питань, проте він також регулює відносини, пов'язані з митними правопорушеннями. Зокрема, ЄСПЛ звернув увагу на те, що розділ VII містить норми щодо контрабанди та посилання на кримінальне законодавство, а розділ VIII, положення якого застосовуються у справі заявника, стосується порушень митних правил. У цьому зв'язку необхідно зазначити, що у розділі 2 КпАП чітко визначається відповідальність за порушення митних правил, а ст. 139 МК містить положення про адміністративні стягнення, такі як попередження, штраф та конфіскація.

Останні два стягнення застосовуються за порушення митних правил згідно зі ст.ст. 112 та 113 МК. Тому Суд не вбачає істотної різниці між КпАП та розділом VIII МК, який стосується окремих видів митних правопорушень, які також можна визначити як адміністративні правопорушення. Суд також не поділяє думки Уряду, що положення МК, які застосовуються у справі заявника, пов'язані з договірними зобов'язаннями, оскільки ці положення МК безпосередньо поширюються на всіх громадян, які перетинають кордон та регулюють їх поведінку шляхом застосування стягнень (штраф та конфіскація), які є як покаранням, так і стримуванням від порушення. Таким чином, митні правопорушення, які розглядаються, мають ознаки, притаманні «кримінальному обвинуваченню» у значенні ст. 6 Конвенції. Що стосується покарання (конфіскація), яке фактично було застосовано до заявника, Суд зазначає, що таке стягнення передбачається двома кодексами – КпАП та МК як вид покарання за вчинення правопорушень (основний або додатковий). Таким чином, Суд дійшов висновку, що ця справа за своєю суттю є кримінальною, а також, що зазначені митні адміністративні правопорушення фактично мали кримінальний характер та повністю підпадають під гарантії ст. 6 Конвенції [6, п. 20–22].

Ще одна цікава справа щодо України, в якій Суд застосовував той самий підхід, що і у двох вищезгаданих – «*Корнев і Карпенко проти України*», визнавши, що з огляду на суворість передбаченого покарання правопорушення, про яке йдеться в статті 185-3 КпАП, не є незначним та таке адміністративне провадження слід вважати по суті кримінальним і таким, що вимагає застосування всіх гарантій ст. 6 Конвенції [7].

Навіть якщо припустити, що справа заявниці була нескладною, Суд висловив сумніви в тому, що обставини, за яких проводився розгляд справи заявниці (зокрема, надто короткий проміжок часу між вчиненням правопорушення та розглядом справи), дали їй змогу належним чином ознайомитися з висунутими проти неї обвинуваченнями та доказами, а також адекватно їх оцінити і розробити серйозну юридичну стратегію свого захисту. І дійшов висновку про порушення

п. 3 ст. 6 Конвенції, взятого в поєднанні з п. 1 ст. 6 Конвенції [7, п. 64–68].

Які ж наслідки це має для правової системи України?

Оскільки відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV, суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, то правовідносини, які охоплюються сферою дії Конвенції, мають врегульовуватися з урахуванням не лише національного законодавства, але й Конвенції та практики ЄСПЛ, зокрема, з урахуванням автономного тлумачення тих понять, які використовуються в Конвенції.

Погоджуємося з висловленою в науковій літературі думкою, що для запобігання виникненню можливих конфліктів, варто вимагати стосовно всіх законів такого тлумачення, яке б відповідало міжнародно-правовим зобов'язанням держави [8].

Отже, стосовно покарань, які розглядаються ЄСПЛ як «кримінальні» (наприклад, адміністративний арешт, конфіскація, значні суми штрафів, позбавлення певного права та подібні), то відповідно, провадження щодо накладення таких стягнень також вважатимуться «кримінальним» незалежно від формальної класифікації (адміністративне, митне, податкове тощо) в національному праві. Таким чином, у таких провадженнях слід дотримуватися мінімальних стандартів права на справедливий суд, гарантованих статтею 6 Конвенції.

Список літератури:

1. Закон України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 40, ст. 263. Із змінами, внесеними згідно із Законами № 551-XIV від 24.03.99, № 1420-IV від 03.02.2004, та № 3436-IV від 09.02.2006.

2. *Философский энциклопедический словарь*. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – С. 681.

3. *Стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя* / Н. Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах. – К. : Істина, 2011. – С. 14.

4. *Рішення у справі «Гуренка проти України» (Gurenka v. Ukraine)* від 6 вересня 2005 року, заява № 61406/00.

5. *Див., напр.: Engel and others v. the Netherlands*, рішення від 8 червня 1976 р., Серія А № 22, пп. 82–83; *Öztürk v. Germany*, рішення від 21 лютого 1984 р., Серія А № 73, пп. 48–50; *Escoubet v. Belgium* рішення [GC], № 26780/95, п. 32, ECHR 1999-VII.

6. *Рішення у справі «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine)* від 15 травня 2008 року, заява № 7460/03, пункти 20–22.

7. *Рішення у справі «Корнев і Карпенко проти України» (Kornev and Karpenko v. Ukraine)* від 21 жовтня 2010 року, заява № 17444/04.

8. *Шмідт-Ассманн Е.* Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Ебергард Шмідт-Ассманн ; [пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов] ; відп. ред. О. Сироїд. – [2-те вид., перероблене та доповнене]. – К. : К.І.С., 2009. – С. 59.

В. ШИШКІН,

суддя Конституційного Суду України

РОЛЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України»¹ завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Саме тому зміст рішень Конституційного Суду України і його правові позиції мають бути спрямовані на неухильне дотримання духу і букви нормативних положень Конституції України як програмного документу суспільства і держави, об'єднаному в юридичну форму, де мета і цілі мають першорядне значення. Аналіз конституційних положень є неможливий без урахування їхньої цільової спрямованості, тому основним напрямом телеологічного способу оцінки і трактування стає пошук сенсу нормативних приписів, зважаючи на цілі та результат від їх застосування.

Офіційне тлумачення правових норм Конституційним Судом України є його інте-

лектуально-волевою діяльністю, спрямованою на з'ясування, розуміння, роз'яснення і трактування змісту положень Конституції і законів України. Іншими словами – це дороговказ як правильно читати, розуміти і застосовувати припису закону. В правореалізуючій діяльності – це однаково розуміння дійсного змісту норми права і правильного її застосування усіма суб'єктами суспільних відносин, а у правовиховній діяльності – розуміння ними концептуальних ідей, принципів права, цілей, завдань тощо.

Однією із визначальних ознак, що виражають суть держави України як правової, є те, що будь-який закон чи правовий акт вищих органів влади має відповідати конституційним положенням в їх системному зв'язку. Такий концептуальний підхід є особливо необхідним, якщо дії законодавця стосуються прав людини і громадянина, оскільки держава (владні інститути) відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини відповідно до ч. 2 ст. 3 Основного Закону України є її головним обов'язком. Саме тому демокра-

¹ Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996, № 422/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.